

Suomen sanomalehdistön alkoholikirjoittelun linjat 1951—1978

Matti Piispa

Tämän artikkelin pohjana on tutkimus alkoholiongelmia ja alkoholipolitiikkaa koskevien Suomen sanomalehdistön kannanottojen rakenteesta ja kehityksestä vuosina 1951—1978 (Piispa 1981). Alkoholikirjoittelun sisällön erittely perustuu ensisijaisesti 12 sanomalehdestä¹ koottuihin pääkirjoituksiin (1 416 kpl). Tukiaineistona on käytetty Alkon vuoden 1965 lopulta lähtien kokoamaa leikearkistoa.

Aineistoa on tarkasteltu kolmesta näkökulmasta:

1) *Kirjoittelun määrällinen kehittyminen ja aihepiirit.* Näin on saatu esille lehdistökeskustelun huippukohdat ja painopisteet.

2) *Alkoholin käytön haittavaikutuksia koskevat kannanotot.* Pääkirjoituksissa esiintyvien haittamainintojen luokittelun perusteella on hahmoteltu kuva siitä, miten lehdistön tavat jäsentää alkoholin käytön yhteiskunnallisia seurauksia ovat muuttuneet kolmen vuosikymmenen kuluessa. Ensisijaisena mielenkiinnon kohteena ei ole ollut se, miten lehdistö on asennoitunut esim. alkoholismiin, vaan se, mikä merkitys eri alkoholihaitoilla on ollut alkoholioaloja ja alkoholipolitiikkaa koskevassa mielipiteenmuodostuksessa.

3) *Alkoholipoliittisia toimijoita ja toimenpiteitä koskevat kannanotot.* Kvalitatiivisen sisällönerittelyn keinoin on kuvattu ja selitet-

ty lehdistön argumentaatiota ja lehtiryhmien välisiä eroja eräissä keskeisissä alkoholipoliittisissa kiistakysymyksissä.

KIRJOITTELUN MÄÄRÄ JA PAINOPISTEET

1950-luvun alusta 1960-luvun puoliväliin sanomalehtien kiinnostus alkoholiasioita kohtaan oli pääkirjoitustasolla varsin vähäinen (taulukko 1). Enemmän kuin kolme alkoholi-aiheista pääkirjoitusta vuotta kohti julkaisivat vuosina 1951—62 vain Turun Sanomat, Ilta-Sanomat ja Suomen Sosialidemokraatti. Kaikkein harvimminkin alkoholikysymyksiä käsiteltiin pääkirjoituspalstalla kansandemokraattisissa lehdissä. Ehdoton ykkösaiehe oli raittiustyö (40 % pääkirjoitusten kokonaismäärästä 1951—56, 48 % 1957—62). Tärkein yksittäinen virike alkoholiaiheeseen pääkirjoitukseen oli jokavuotinen Raittiusviikko.

1960-luvun kuluessa raittiusaiheisten pääkirjoitusten lukumäärä väheni voimakkaasti. Alkoholiaiheisten pääkirjoitusten kokonaismäärä kuitenkin kasvoi, sillä väkijuomalain uudistaminen viritti keskustelua. Aktiivisimmin siihen ottivat osaa Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat, laimeimmin vasemmistolehdet, keskustapuolueen pää-äänenkannattaja sekä Turun Sanomat.

Uuden alkoholilainsäädännön ensimmäisinä voimassaolovuosina kirjoitteluaktiivisuus pysytteli 60-luvun loppupuolen tasolla, mutta vuonna 1974 se lisääntyi rajusti. Selvästi eniten pääkirjoituskannanottoja alkoholiongelmista virittivät Savon Sanomissa, myös Aamulehti julkaisi ahkerasti pikku kommentteja. Harvimminkin alkoholikysymyksiä käsiteltiin edelleen Suomenmaan ja vasemmistolehden pääkirjoituksissa.

¹Lehdet olivat sitoutumattomat Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat, Kaleva ja Turun Sanomat, kokoomuksen Aamulehti ja Uusi Suomi, keskustapuolueen Suomenmaa (Maakansa) ja Savon Sanomat, SDP:n Suomen Sosialidemokraatti ja Eteenpäin sekä SKDL:n Kansan Uutiset (Vapaa Sana) ja Kansan Tahto; siis neljän suurimman puolueen valtakunnalliset ja suurimmat maakunnalliset äänenkannattajat sekä neljä laajalevikkisintä sitoutumattomia lehteä.

Taulukko 1. Alkoholiaiheisten pääkirjoitusten lukumäärä 12 sanomalehdessä vuosina 1951—1978

	lkm	lkm/vuosi
1951—56	177	29
1957—62	124	21
1963—68	280	47
1969—73	240	48
1974—78	595	199
yhteensä	1 416	

Alkoholiaiheisten pääkirjoitusten lukumäärän kasvu 50-luvun ja 60-luvun alun tasosta noin viisinkertaiseksi 70-luvun jälkipuoliskolla heijastaa alkoholiongelmien ja alkoholipoliittisten ratkaisujen yhteiskunnallisen merkittävyyden lisääntymistä. Alkoholien kulutus kasvoi vuosina 1958—74 nelinkertaiseksi. Kulutuksen jyrkkään kasvuun liittyi alkoholihaittojen olennainen lisääntyminen. Esimerkiksi alkoholitapauksiksi luokiteltuja liikenneonnettomuuksia ja alkoholimyrkytyksen tai alkoholismin aiheuttamia kuolemantapauksia sattui vuonna 1975 noin kolme kertaa niin paljon kuin 50-luvun alussa. Yksittäisiin, rajuihin juomiskertoihin liittyvät haitat ovat säilyttäneet asemansa Suomen alkoholiolojen keskeisenä piirteenä, mutta 70-luvulla alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota alkoholiin kansanterveyden ongelmana.

Alkoholiolojen kehityksen aikaisempaa tiiviimpi seuraaminen lehdistössä 70-luvulla on perustunut Alkon tuottamaan informaatioon. Samalla alkoholitutkimuksen tulosten merkitys mielipiteenmuodostuksessa on lisääntynyt.

Alkoholipoliittisten ratkaisujen yhteiskunnallisen merkittävyyden kasvu ilmenee selvimmin alkoholijuomien hintapolitiikan kohdalla. 1970-luvulla etujärjestöt ovat alkaneet esittää sitä koskevia vaatimuksia ja hintaratkaisut on kytketty tulopoliittisiin paketteihin. Niinpä tutkitut 12 lehteä julkaisivat vuosina 1969—78 keskimäärin 12 hintapoliittista pääkirjoitusta, kun vastaava luku vuosina 1951—68 oli vain kaksi.

Pääkirjoitusten sisällön ja ajoittumisen perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että alkoholiongelmista täytyy tulla poliittisia kiistakysymyksiä ansaitakseen pääkirjoituskäsit-

telyn (vrt. Idman & Uusitupa 1981). Kirjoittelun huiput liittyvät alkoholipoliittisiin toimenpide-ehdotuksiin tai ratkaisuihin: 1960-luvun lopussa lehdet ottivat vilkkaasti kantaa väkijuomalain uudistamiseen; 70-luvun loppupuolella väiteltiin alkoholipoliittisista tukennustoimista, erityisesti keskiolutlain muuttamisen tarpeesta. Alkoholien käytön haittavaikutuksista liikennejuoppous¹ on tutkittuna ajanjaksona saanut osakseen lähes yhtä monta pääkirjoitusta (199) kuin muut alkoholihaitat yhteensä (201). Tämä johtuu siitä, että lehdistö ottaa kantaa ongelman sääntelemiseksi esitettyihin lainsäädäntötoimiin. Esimerkiksi vuonna 1967, jolloin rattijuoppojen rankaisemisesta muodostui presidentti Kekkonen uudenvuodenpuheen vaikutuksesta huipputason poliittinen ongelma, tutkitut 12 lehteä julkaisivat aiheesta 27 pääkirjoitusta.

VÄKIJUOMALAIN AIKA 1951—1968: Raittiusmielisyydestä liberalismiin

Kannanotot alkoholiongelmiin

1950-luvulla alkoholiolojen kehitystä arvioitiin pääkirjoituksissa sen perusteella, miten oli onnistuttu edistämään kansan raittiutta. Raittiushenkinen perusasenne kuvastui myös sananvalinnoissa: Alkoholien kulutuksen vähäisenkin kasvu merkitsi *raittiustilanteen* huononemista; haittavaikutuksia tuotiin esille kuvaamalla *väkijuomien* aiheuttamaa *turmiota* ja *hätää*.

Argumentaation paatoksellinen sävy oli korostuneimmillaan, kun käsiteltiin väkijuomien käyttöä kotien hyvinvoinnin, eheyden ja siveellisen tason turmelijana:

Aikamme elämää painaa raskaasti alkoholikierros. Epäilettekö? Kysykää sitä alkoholien orjilta ja sen seuraamusten uhreilta! Kysykää nääntyneiltä vaimoilta ja juomarikotien nuorilta! He avaavat surujen, tuskien, pettymysten ja kurjuuden nälkäisen maailman. (Eteenpäin 13. 4. 58)

¹Jatkossa liikennejuoppousongelma jää tarkastelun ulkopuolelle. Sen lehdistökäsittely poikkeaa siinä määrin muita haittavaikutuksia koskevasta kirjoittelusta, että vertaileva analyysi ei ole mahdollinen.

1950-luvun lopulla raittiushenkisissä pääkirjoituksissa alkoi esiintyä uusia painotuksia. Moralisoinnin sijasta korostettiin väkijuomien käytön ja nykyajan vaatimusten yhteensovittamattomuutta. Kuvaukset väkijuomien raunioittamista kodeista korvautuivat ”tekniillistyvän aikakauden” alkoholihaitoilla, kuten liikennejuoppoudella ja työtaturmilla.

1960-luvulla juomatapoja ja kulutuksen rakennetta korostava näkemys syrjäytti vakuumuksellisen raittiushenkisyyden. Haittamaintojen lukumäärä laski lähes sadalla 50-luvun tasosta, vaikka alkoholiaiheisten pääkirjoitusten lukumäärä samanaikaisesti kasvoi. Suhteellisesti eniten vähenivät maininnat alkoholin käytöstä väkivallan, kotien rappeutumisen ja moraalisen ryhdittömyyden aiheuttajana. Kuusikymmenluvun alkoholipoliittisen keskustelun henkeen ei myöskään sopinut huoli terveys- ja työelämähaitoista tai niiden aiheuttamista kansantaloudellisista ratituksista.

Järjestys-, turvallisuus- ja laillisuusongelmat eli viittaukset väkijuomalakirikoksiin, väkivaltaan ja juopumuspidätyksiin hallitsivat keskustelua alkoholin käytön haittavaikutuksista sanomalehtien pääkirjoituksissa sekä 1950- että 1960-luvulla (taulukko 2). Näiden vajaan kahdenkymmenen vuoden kuluessa tällaisten ongelmien käsittelytavassa tapahtui muutos. 1950-luvulla vaadittiin poliisikontrollin tehostamista ja yleisen mielipiteen tuomiota päihtyneenä esiintymiselle (esim. Ilta-Sanommat 11. 12. 56; Helsingin Sanomat 26. 10. 58), mutta 60-luvulla kannanotot ilmensivät suvaitsevaisuutta. Lehdistö esimerkiksi tuki lainmuutosta, jolla juopumuksen rangaista-

vuus poistettiin vuoden 1969 alusta.

Selvimmän suvaitsevaisuuden lisääntymisen näkyi alkoholismi-ongelman käsittelyssä. Pääkirjoituskannanotoissa korostettiin ongelman sairausluonnetta ja vaadittiin yhteiskuntaa tehostamaan huoltotoimenpiteitä:

Ehkä tärkeintä on, että lääkehoidon ohella asianomaiset saavat osakseen asiallisen kohtelun ja moraalisesti tuomitsemattoman suhtautumisen. Juovuttavien juomien väärinkäyttöön löytyvät syyt useimmiten ihmisen sisimmästä, joka alkoholistilla on syyllisyydentuntoinen ja ahdistunut. (Ilta-Sanommat 3. 5. 67)

Koko lehdistöaineiston perusteella muodostuva kuva ei ole yhtä humanistinen: Yleisöno-sastokirjoituksissa valitettiin, että asunnottomat alkoholistit rumentavat katukuvaa ja aiheuttavat naapurustossaan turvattomuuden tunnetta; reportaaseissa esiintyi sensaatio-sävyistä tirkistelyä poikkeavien yksilöiden elämään.

Alkoholismi-ongelman käsittelyn lisääntyminen pääkirjoituksissa 60-luvulla, kun alkoholihaittoja koskevat maininnat muuten vähenivät, liittyi liberaalin alkoholipoliittisen ajattelun läpimurtoon. Liberaalin näkemyksen mukaan alkoholiongelma on lähinnä poikkeavuus-ongelma (ks. Holmila 1981), johon alkoholipoliittisilla toimenpiteillä ei pystytä vaikuttamaan.

Alkoholipoliittiset näkemykset

1950-luvulla yli 40 % alkoholiaiheisista pääkirjoituksista käsitteli johtoteemanaan raittiustyötä. Pääkirjoituksissa korostettiin,

Taulukko 2. Alkoholiongelmia koskevat maininnat 12 sanomalehden pääkirjoituksissa vuosina 1951–1968¹

	1951–59		1960–68		yhteensä	
	N	%	N	%	N	%
järjestys-, turvallisuus- ja laillisuusongelmat	108	42	73	43	181	42
koti-, nuoriso- ja moraaliongelmat	68	25	34	20	102	24
alkoholismi, asunnottomat alkoholistit	31	12	38	23	69	16
terveydelliset, kansantaloudelliset ja työelämäongelmat	44	17	14	8	58	14
yhteensä	251	96	159	94	410	96

¹ Luvuista puuttuvat maininnat alkoholin käytöstä työväestön etutoimintaa vaikeuttavana tekijänä.

että raittiuden hyväksi tehtävä työ ei merkitse vain alkoholiongelmien vähenemistä, vaan koko yhteiskunnan hyvinvoinnin lisääntymistä, kotien eheyden lujittumista ja yksilöiden siveellisen ryhdin kohentumista:

Raittiustyö on työtä koko kansan onnen ja menestyksen hyväksi. Kuta enemmän raittusväen ponnistukset saavat kansan keskuudessa vastakaukaa, sitä terveellisemmäksi ja onnellisemmäksi muodostuu koko kansan elämä. Kotien eheys lujittuu, yhteiskunnan sosiaalisen huollon tarve vähenee ja varsinkin nuorison eksyminen harhapoluille elämänsä tiellä tulee tapahtumaan entistä harvemmin. (Turun Sanomat 9. 3. 52)

Periaatteelliseen julistukseen raittiuden puolesta sekoittui kuitenkin huoli siitä, pysyvätkö raittiusliikkeen tavoitteet ja työmuodot ajan tasalla. Tässä suhteessa myönteistä kehitystä merkitsi lehdistön mielestä raittiustyökomitean mietintö, jossa muun muassa ehdotettiin raittiudelle uutta määritelmää ("Raittius on terve, luonnollinen ja myönteinen, väkijuomista vapaa elämäntapa.") ja raittiusliikkeen ohjelman laajentamista kulttuurisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin:

Kun aikaisemmin raittiustyön ollessa kysymyksessä yleensä koetettiin päästä päämääriin menetelmillä, jotka varsinkin nuorista ihmisistä tuntuivat pakostakin vastenmielisiltä, raittiusliike nyt korostaa ennen muuta raittiuden myönteisiä puolia... Tarkoitus on esittää kansalaisille sellainen elämäntapa, joka on terve ja oikea ja joka myös on nuorison kannalta tavoittelemisen arvoinen. (Maakansa 29. 10. 55)

Vakituinen rakenneosa raittiusaiheisissa pääkirjoituksissa oli raittiustyön muotoja koskevien suositusten esittäminen. Kotikasvatus, hyvät harrastukset, vanhempien ja julkisuuden henkilöiden raitis esimerkki sekä sosiaaliset uudistukset olivat keinoja, joilla katsottiin parhaiten edistettävän raittiuden asiaa.

Lehdistön alkoholiongelmia ja alkoholipolitiikkaa koskevien kannanottojen peruslinja oli 1950-luvulla raittiushenkinen. Tämä väite kaipaakin kuitenkin täsmennyksiä. Ensinnäkin Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat sekä lievemmin Uusi Suomi erosivat muista lehdistä selvästi sekä raittiustyön käsittelyn määrässä että käsittelytavassa. Ilta-Sanomat ei vuosina

1951—1968 julkaissut yhtään pääkirjoitusta Raittiusviikon johdosta. Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen Raittiusviikko-pääkirjoitukset puolestaan poikkesivat näiden kirjoitusten yleisestä kaavasta ja sävystä: niissä ei moralisoitu puhumalla väkijuomien käytön turmiollisista vaikutuksista eikä vakuuteltu raittiin elämäntavan edullisuutta, vaan arvioitiin alkoholiolojen kehitystä kulutus- ja haattatilastojen perusteella.

Raittiusliikkeen arvostelu ei näissä lehdissä rajoittunut moitteisiin työmuotojen jälkeensä jääneisyydestä. Kyse oli myös syvemmistä näkemyseroista:

Sellaiset pyrkimykset, jotka tähtäävät väkijuomien väärinkäytön ehkäisemiseen ja kansalaisten ohjaamiseen raittisiin elämäntapoihin, ovat paikallaan. Maamme erikoiset olosuhteet muistaen on kuitenkin syytä kysyä, ovatko raittiusjärjestömme oikealla tiellä, kun ne maailmankatsomuksensa ehdottomuuden perusteella jakavat kansalaiset vuohiin ja lampaisiin vain sen mukaan, käyttävätkö nämä alkoholia vai ei. Kohtuuden ja kohtuuttomuuden välillä ei tehdä eroa. (Helsingin Sanomat 6. 3. 59)

Kulutuksen rakennetta ja alkoholin käyttötapoja painottanut Alkon politiikka sen sijaan sai varsinkin Helsingin Sanomissa ja Ilta-Sanomissa kiitosta osakseen.

Vasemmisto- ja keskustalehtien suhtautuminen Alkon pyrkimykseen laajentaa mietojen juomien kulutusosuutta oli ristiriitainen. Toisaalta ne arvostelivat tätä politiikkaa siitä, että sen avulla laajennetaan alkoholin käyttöä uusiin väestöpiireihin, kun tavoitteeksi tulisi asettaa kulutuksen supistaminen. Alkoholi-juomien käyttö aloitetaan tämän argumentaatiotavan mukaan miedoilla juomilla, tottumuksen kasvaessa siirrytään väkeviin aineisiin ja lopulta altistutaan vaaralle tulla alkoholistiksi (esim. Maakansa 30. 10. 56; Eteenpäin 2. 2. 56). Tällaisia kannanottoja esiintyi lähinnä raittiustyöaiheisissa pääkirjoituksissa.

Mutta kun samat lehdet kommentoivat alkoholijuomien hintaratkaisuja tai kulutustilastoja, ne antoivat tunnustusta Alkon politiikalle ja myönsivät, että mietojen juomien suhteellista suosiota edistämällä voidaan korjata alkoholin käytön pahimpia vääristymiä:

Viimeaikaisten alkoholipoliittisten toimenpiteiden tarkoitus on inhimillisesti hyvin ymmärrettävä. Sen voisi määritellä pyrkimykseksi olla kiusaamatta ihmisiä sellaisilla rajoituksilla ja kielloilla, jotka eivät ole ehdottoman tarpeellisia, ja toiveeksi, että lisääntyvä henkilökohtainen vapaus kasvattaisi ihmisissä vastuuntuntoa ja taitoa seurustella oikullisen "Kuningas Alkoholin" kanssa. (Suomen Sosialidemokraatti 3. 7. 52)

Helsingin Sanomien, Ilta-Sanomien ja Uuden Suomen liberaali linja sekä muiden yhdeksän lehden "ristiriitainen raittiusmielisyys" tulivat selvästi esiin, kun vuosina 1951—54 keskusteltiin Väkijuomalainsäädäntökomitean ehdotuksista väkijuomalain uudistamiseksi. "Liberaali kolmikko" hyväksyi komitean ja Alkon esittämät perustelut: pyrkimyksenä oli saada alkoholijuomien kulutus mahdollisimman suuressa määrin valtiovalan valvontaan (eli ehkäistä alkoholin laitonta valmistusta ja myyntiä) sekä ohjata oluen vapaamman myynnin sallimisella kulutusta miedompiin juomiin. Maalaisliiton ja vasemmiston lehdet toivat pääkirjoituksissaan esiin sekä Alkon että raittiusliikkeen argumentteja. Esimerkiksi Maakansa (1. 3. 53) piti komitean asettamia alkoholipoliittisia päämääriä oikeina, mutta esitti samalla kysymyksen, voidaanko laitonta kulutusta supistaa ja mietojen juomien suosiota lisätä ilman, että toimenpiteet johtavat juomatavan yleistymiseen.

Keskustelu väkijuomalain uudistamisesta

Kun väkijuomalain uudistaminen palasi julkiseen keskusteluun 1960-luvun alussa, Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat ja Uusi Suomi edustivat edelleen liberaalimpaa kantaa kuin muut lehdet. Ne pitivät väkijuomalakia auttamattomasti vanhentuneena ja sen uudistuspyrkimyksiä nykyajan vaatimuksia vastaavina. Vuoden 1958 alkoholikomitean mietintöä nämä lehdet pitivät "vesitettynä". Arvostelun kärki suuntautui olutkysymyksessä omaksuttuun varovaiseen linjaan:

Alkoholijuomien myyntijärjestelmää uusittaessa olisi kaiketi nyt jo lopultakin lähdettävä siitä, että esimerkiksi olutta saisi ostaa kaupasta kuin kaupasta... Eiköhän voida lähteä siitä, että Suomen kansa on siksi valistunut, että tällaisen muutoksen voi ilman muuta tehdä vallitsevaan käytäntöön. (Uusi Suomi 1. 5. 63)

Vasemmiston ja maalaisliiton lehtien raittiusöaiheisissa pääkirjoituksissa sen sijaan edelleen arvosteltiin suunnitelmia helpottaa alkoholijuomien saatavuutta. Pelättiin, että alkoholijuomien käyttö ja siitä seuraavat haittavaikutukset leviävät näin entistä laajemmalle kansan keskuuteen.

Kun hallitus keväällä 1965 antoi eduskunnalle esityksen uudeksi alkoholilain, tukivat kaikki tässä tarkasteltavat lehdet Alkon toiminnan laajentamista maaseudulle. Olutkaupan osalta lakiesitystä pidettiin liian varovaisena. Myös vasemmiston ja keskustan lehdissä ilmaistiin varovainen tuki olutkaupan liberaalisoinnille: Suomen Sosialidemokraatti (16. 5. 65) toivoi, että olutkauppa-asiassa olisi löydetty kompromissi "nykyisen joustamattoman käytännön ja maitokauppamyynnin välillä"; Maakansa (15. 5. 65) viittasi maalaishunttiin perustetuista olutravintoloista saatuihin myönteisiin kokemuksiin: "seurauksena on ollut juomatapojen parantuminen".

Vuoden 1966 aikana juuri olutkysymys nousi keskustelun polttopisteeseen, ja koko valtalähdistö omaksui myös siihen liberaalin kannan.

Väkijuomalain uudistamisen peruskysymyksistä — Alkon toiminnan laajentaminen maaseudulle ja oluen myynnin salliminen elintarvikeliikkeissä — vallitsi siis valtalahdistön piirissä yksimielisyys viimeistään vuonna 1966. Mutta vaikka raittiushenkinen argumentaatio katosikin pääkirjoituksista, eri lehtiryhmät eivät olleet liberalismissaan aivan yksituumaisia. Vivahde-erot voidaan tiivistää seuraavanlaisen "liberalismi-hierarkian" muotoon:

1) Lehdet, jotka arvostelivat lakiesityksiä liiallisesta holhoushenkisyydestä ja niiden käsittelijöitä liiallisesta taipumisesta raittiusliikkeen painostukseen: "ääriliberaalit" Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat ja Uusi Suomi.

2) Lehdet, jotka myötäilivät lainsäädännön poliittisessa käsittelyssä omaksuttuja linjoja: "keskitien liberaalit" Aamulehti, Kaleva ja Turun Sanomat.

3) Lehdet, jotka liberaalisointia tukiessaan korostivat kontrollin mahdollisuuden säilymistä ja uudistuvan raittiusliikkeen merkitystä haittojen torjunnassa: "maltilliset liberaalit"

Suomenmaa, Savon Sanomat, Suomen Sosialidemokraatti, Eteenpäin, Kansan Uutiset ja Kansan Tahto.

Huomiota on syytä kiinnittää myös lehtiryhmien välisiin eroihin lainsäädäntökannanottojen lukumäärässä. Sitoutumattomat lehdet käsittelivät lainsäädännön uudistamista neljä kertaa enemmän kuin vasemmistolehdet ja myös selvästi useammin kuin oikeisto- tai keskustalehdistö. Kuvaa voidaan vielä tarkentaa: kolme neljäsosaa sitoutumattomien lehtien lainsäädäntökannanotoista julkaistiin Helsingin Sanomissa ja Ilta-Sanomissa (vrt. Helander 1969, 101).

Mistä tekijöistä johtui lehdistön alkoholipoliittisissa kannanotoissa 1950- ja 1960-lukujen kuluessa tapahtunut muutos raittiushenkisyydestä liberalismiin? Ensinnäkin on syytä kiinnittää huomiota siihen, että lehdistö vetosi alkoholilainsäädännön liberalisointia vaatiessaan usein kansalaisten tasa-arvoisuuteen, nykyajan ihmisen tarpeisiin ja julkisen vallan holhouksen haitallisiin vaikutuksiin. Raittiusliikettä syytettiin ja poliittisia päätöksentekijöitä epäiltiin tunneperäisestä, nykyaikaan sopimattomasta asennoitumisesta. Lehdistö käytti siis runsaasti yleisiä kulttuurisia argumentteja. Tämä havainto tukee näkemystä, jonka mukaan alkoholipoliittisissa käsityksissä tapahtuneita muutoksia on tarkasteltava osana suomalaisen yhteiskunnan mielipidemaston yleistä muuttumista: vielä 1950-luvulla vallalla ollut moralismi ja vanhakantaisuus väistyi nykyaikaisen ja vapaamielisen asennoitumisen tieltä (ks. Mäkelä 1976).

Toiseksi on tarkasteltava lainsäädännön liberalisoinnin puolesta esitettyjä alkoholipoliittisia argumentteja. Keskeisimmät niistä tähdensivät suomalaisten juomatapojen sivistämistä ja laittoman alkoholiliikkeen torjumista. Alkoholipolitiikan vapaamielistämisen nähtiin olevan välttämätön edellytys alkoholin käyttöön liittyvien sosiaalisten ongelmien vähittäiselle ratkaisemiselle. Tavoitteena ei tällöin tule olla alkoholista vapaa yhteiskunta, vaan alkoholihaitoista vapaa yhteiskunta, jossa alkoholijuomia käytetään "sivistyneesti". Tätä näkemystä tukivat yksilölliset kokemukset ja alkoholipoliittisten kokeilujen tulokset: Ulkomailla kasvavin joukoin matkustelleet suomalaiset saattoivat omin silmin to-

deta, että juopunut on katukuvassa harvinaisuus, vaikka alkoholia on vapaasti saatavilla. Maaseutukeskuksiin perustetuilla olutravintoloilla havaittiin olevan myönteisiä vaikutuksia paikkakunnan alkoholioloihin. 1960-luvulla alkoholin käytön aloittaneille alkoholi merkitsi erilaisia asioita kuin aikaisemmilte sukupolville: se oli luonnollinen osa sekä virallista että epävirallista sosiaalista vuorovaikutusta (ks. Sulkunen 1980).

ALKOHOLILAINSÄÄDÄNNÖN AIKA 1969—1978: Ristiriitainen liberalismi

Kuusikymmenluvun lopussa lehdistö uskoi vahvasti siihen, että alkoholipolitiikan liberalisointi kehittää suomalaisten alkoholinkäyttötapoja suotuisaan suuntaan:

Siirtymävaihe ei ole pituudella pilattu. Huonoista juomatavoista kuului suomalaiset tottuvat hyvin nopeasti uuteen vapauteensa ja entistä parempiin juomatapoihin. (Savon Sanomat 12. 12. 68)

Innokkaimmissa arvioinneissa esitettiin liberalisoinnin pikaista laajentamista A-olueen ja mietoihin viineihin.

Alkoholin myyntitilastot vuodelta 1969 tarjosivat yllätyksen: kokonaiskulutus oli nousut 47 % vuodesta 1968. Alkon hallintoneuvoston kertomuksessa kiinnitettiin huomiota mm. väkivaltarikosten ja rattijuoppouden lisääntymiseen sekä juopottelun yleistymiseen nuorison keskuudessa. Odottamattomalle kehitykselle löydettiin kuitenkin runsaasti rauhoittavia selityksiä: Virallisia kulutuslukuja arvioitaessa tuli ottaa huomioon mm. tilastomattoman kulutuksen supistuminen, alueellisten ja väestöryhmittäisten kulutuserojen tasottuminen sekä ulkomaisten turistien määrän lisääntyminen. Alkoholipolitiikan liberalisoinnin syyttäminen haittavaikutusten lisääntymisestä oli lehdistön mielestä asioiden yksinkertaistamista. Alkoholiolojen kehitystä punnittaessa vaakakuppeihin oli sijoitettava myös kulutuksen rakenteen voimakas muuttuminen mietojen juomien hyväksi ja kansalaisten tasa-arvoistuminen alkoholijuomien hankkimismahdollisuudessa.

Saavutetusta vapaudesta tinkiminen ei tässä tilanteessa tullut kysymykseen. Toisaalta

vaatimukset uusista liberalisointitoimenpiteistä katosivat pääkirjoituksista. Lehdistö kehotti odottamaan lisäkokemuksia ja tutkimustuloksia alkoholilainsäädännön uudistamisen vaikutuksista. Sen tulkinnan mukaan elettiin murrosvuosia, joiden aikana kansalliset opettelevat suhtautumaan luonnollisesti alkoholiin. Oppimisprosessia voitiin jouduttaa ja siirtymäkauden kuohuntailmiöitä tasoittaa vain nykyaikaisella asennekasvatus- ja valistustyöllä.

Yhden vuoden tasannevaiheen jälkeen alkoholin kulutuskäyrä kääntyi voimakkaaseen nousuun vuonna 1971. Vastoin 60-luvulla esitettyjä oletuksia väkevien juomien suosio kasvoi nopeimmin. Haittavaikutuksista synnyttivät eniten keskustelua nuorison alkoholin käyttö sekä järjestys- ja turvallisuusongelmat. Ensimmäisinä alkoholipoliittisia näkemyksiään ryhtyivät tarkistamaan keskustapuolueen ja SKDL:n lehdet. Ne pitivät kulutuksen kasvua etenkin väkevien juomien osalta huolestuttavana ja ymmärsivät raittiusliikkeen suosimaa tilannearviota, jonka mukaan keskiolut on erityisesti nuorison kohdalla "toiminut pitkospuuna" siirryttäessä vahvempiin juomiin.

Kokonaiskulutuksen kasvun jatkuessa keskustelu alkoholin käytön haittavaikutuksista sai uuden ulottuvuuden. Tehdessään yhteenvetoa alkoholilojen kehityksestä vuonna 1971 Alkon hallintoneuvosto totesi kertomuksessaan (1972, 17), että "akuuttien haittojen ohella myös terveydelliset haitat ovat nykyisin yleistymässä". Helsingin Sanomat (17. 9. 72) totesi yhteenvetoon tukeutuen "kiistattomaksi" sen, että "voimaperäinen alkoholin käyttö lisää terveydellisiä riskejä", ja vaati tämän tosiasian ottamista huomioon myös alkoholipoliittisissa ratkaisuisissa.

Kansanterveysongelman ilmaantuminen

julkiseen keskusteluun merkitsi kulutuksen rakennetta painottavan näkökulman problematisoitumista. Uuden alkoholilainsäädännön voimassaolon ensimmäisinä vuosina alkoholilojen arvioinnin tärkein kriteeri oli lehdistössä ollut se, missä määrin onnistuttiin edistämään mietojen juomien käyttöä väkevien kustannuksella. Vuonna 1972 sen sijaan jo muistutettiin, että terveydellisten haittojen syntymisen kannalta on aivan sama, "juoko pullon keskiolutta vai neljän senttilitran ryyryn vaakuna-viinaa".

Vuoden 1974 käänne

Käännekohtaksi alkoholipoliittisen mieli-pideilmaston kehityksessä muodostui vuosi 1974. Vuosina 1969—73 oli pohdittu, edellyttävätkö alkoholiot alkoholipoliittikan tiukentamista. Vuodesta 1974 lähtien sen sijaan väiteltiin eri tiukentamismenetelmien paremmuudesta.

Selvimmän alkoholipoliittisten kannanottojen muuttuminen näkyi sitoutumattoman ja oikeistolehdistön suhtautumisessa alkoholi-juomien hinnankorotuksiin. Vuosina 1969—73 nämä lehtiryhmät arvostelivat hinnankorotuksia voimakkaasti väittäen, että

— korotuksilla ei tosiasiaa ole muuta perustetta kuin valtion tulojen lisääminen

— alkoholin kulutuksen kasvu ei edellytä korotuksia

— hintapolitiikalla ei kyetä kulutusta hillitsemään, pikemminkin hinnankorotusten vaikutus alkoholiloihin on kielteinen: väkevien juomien kulutusosuus kasvaa ja laitton liike yleistyy.

Vuodesta 1974 lähtien sitoutumattomat ja oikeistolehdet sen sijaan tukivat Alkon pyrkimystä estää alkoholijuomien reaalihintojen aleneminen. Koko pääkirjoitusaineistossa

Taulukko 3. Suhtautuminen alkoholijuomien hinnankorotuksiin alkoholipoliittikan keinona 12 sanomalehden pääkirjoituksissa vuosina 1969—1978

	1969—71		1972—73		1974		1975—76		1977—78		yhteensä	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
myönteinen	6	32	7	33	28	88	33	89	39	98	113	76
kielteinen	13	68	14	67	4	12	4	11	1	2	36	24
yhteensä	19	100	21	100	32	100	37	100	40	100	149	100

myönteisten ja kielteisten kannanottojen osuudet kehittyivät taulukon 3 osoittamalla tavalla.

Ensisijainen selitys kannanottojen muuttumiselle on alkoholiongelmien kärjistyminen. Alkoholien kulutus kasvoi vuosina 1973—74 neljänneksellä. Päihtyneiden säilöönottoja tilastoitiin vuonna 1974 asukasta kohti laskettuna lähes kaksi kertaa enemmän kuin vuonna 1968; myös rattijuoppoustopaukset ja törkeät pahoinpitelyt lisääntyivät voimakkaasti. Tutkimusten perusteella saatiin tietää, että alkoholin käyttö nuorison keskuudessa on entistä yleisempää ja rajumpaa ja että alkoholipotilaiden osuus sairaaloiden hoitopäivistä on noin 5 % (Alkon hallintoneuvoston kertomukset vuosilta 1973 ja 1974). Keskustelu työelämän alkoholiongelmista nousi huippuunsa vuonna 1974 (ks. Piispa & al. 1980).

Alkoholiongelmien yhteiskunnallistuminen heijastui sanomalehtien pääkirjoituksiin. Haittamainintojen lukumäärä lähes kolminkertaistui vuosina 1973—75 edellisten vuosien tasosta. Tämä ei selity pääkirjoitusten lukumäärän lisääntymisellä, sillä se oli vain vajaa puolitoistakertainen. Samalla lehdistön tapa jäsentää alkoholiongelmia muuttui: poikkeavuus-näkökulman (alkoholismi) sijasta painotettiin nuorison alkoholiongelmia ja — myöhemmin 70-luvulla — kansanterveydellisiä haittoja (ks. taulukko 4).

Hintapolitiikka — kiellot — valistus

Keskeisin kysymys alkoholijuomien hinnankorotuksia käsittelevissä pääkirjoituksissa oli vuodesta 1974 lähtien se, voidaanko alkoholipoliittisesti tarpeellisia korotuksia toteuttaa tulopoliittisen sääntelyn oloissa.

Useimmiten lehdet asettuivat alkoholipoliittisten korotusperusteiden puolelle tulopoliittisia intressejä vastaan:

Tutkimus arvioi, että alkoholi aiheuttaa yli 400 miljoonan markan vuosittaiset kustannukset julkiselle hallinnolle . . . Osviitat päättäjille ovat selvät: alkoholin hinnan "ajanmukaistamista" edellyttävät elämänmuoto, kansanterveys ja kansantalous. (Aamulehti 16. 2. 77)

Alkoholilolujen tasaantuminen vuoden 1974 jälkeen vahvisti Alkon arvovaltaa: Pääkirjoituksissa myönnettiin, että hinnankorotuksilla on ollut vaikutusta kulutuksen kasvun pysäyttämisessä.

Vasemmistolehdistö otti hintapolitiikkaan kantaa huomattavasti harvemmin ja ristiriitaisemmin kuin muut lehtiryhmät. Se piti hinnankorotuksia tarpeellisina, jotta voitaisiin "estää terveydellisten haittojen syntyminen" (Eteenpäin 19. 3. 77), mutta muistutti toisaalta, että korotukset merkitsevät "palkkatyöläisten taloudessa myös leipävirtaan kohoamista" (Kansan Uutiset 11. 7. 76).

Alkoholin saatavuuden rajoittamiseen "kielloin ja pakkokeinoin" tutkitut 12 lehteä suhtautuivat — eräitä keskustapuolueen lehtien kannanottoja lukuun ottamatta — koko 70-luvun ajan torjuvasti. Jyrkkien alkoholipoliittisten toimenpiteiden arvioitiin pikemmin luovan uusia ongelmia kuin edesauttavan vanhojen ratkaisemista. Selkeimmät ilmaisensa tämä linja sai kannanotoissa keskioluen vähittäiskauppamyynnin ja kahvila-anniskelun puolesta:

Juuri meillä Suomessa pitäisi olla suorastaan pelottavia kokemuksia liian jyrkkien kieltojen ja rajoitusten haittavaikutuksista. Kieltolain opetukset olivat karvaita ja vasta hyvin työläästi olemme vapautumassa täyskiellon aiheuttamista asennevi-

Taulukko 4. Alkoholiongelmia koskevat maininnat 12 sanomalehden pääkirjoituksissa vuosina 1969—1978

	1969—72		1973—75		1976—78		yhteensä	
	N	%	N	%	N	%	N	%
järjestys-, turvallisuus- ja laillisuusongelmat	25	36	76	39	48	29	149	34
koti-, nuoriso- ja moraaliongelmät	12	17	50	25	45	27	107	25
alkoholismi, asunnottomat alkoholistit	18	26	22	11	17	10	57	13
terveydelliset, kansantaloudelliset ja työelämäongelmat	15	21	49	25	59	35	123	28
yhteensä	70	100	197	100	169	101	436	100

Erityisesti sitoutumattomat ja oikeistolehdet väittivät mielellään, että keskioluen myynnin palauttaminen Alkon yksinoikeudeksi kirkastaisi alkoholin sädekehää "kiellettyä hedelmää" ja johtaisi näin väkevien juomien kulutusosuuden kasvuun, rajumpiin juomatapoihin ja laittomuuksien yleistymiseen.

1960-luvulla omaksuttu liberaali argumentaatio oli siis 70-luvun lopulla yhä elinvoimainen. Kieltoja ja rajoituksia vastustava lehdistömielipide kumpusi myös toisesta lähteestä: Talouden kriisikehityksen seurauksena elinkeinopoliittisten intressien merkitys mielipiteenmuodostuksessa lisääntyi voimakkaasti 70-luvun loppua kohti (vrt. Mäkelä 1980). Keskioluen myynnin ja anniskelun vapautta puolustettiin vetoamalla vähittäiskauppojen, kahviloiden ja panimoiden kannattavuus- ja työllisyysongelmiin. Selkeästi taloudellisten etujen vaikutus näkyi keskustelussa alkoholikomitean mietinnöstä. Ensikommenteissaan vasemmiston ja keskustan lehdet kannattivat komitean esitystä oluiden alkoholipitoisuuden alentamisesta. Lausuntokierroksen aikana ayliikkeen ja maataloustuottajien edustajat ilmaisivat huolestuneisuutensa esityksen vaikutuksista työllisyyteen ja kotimaisen mallasohran menekkiin, ja niin näiden lehtiryhmien kannanotot muuttuivat epävarmoiksi ja varauksellisiksi.

Alko korosti alkoholiongelmien sääntelykeinoina hintapolitiikan tehostamista sekä myynti- ja anniskeluehtojen tiukentamista, ja lehdistö kehotti kansalaisia luottamaan "enemmän Alkon asiantuntijoihin kuin ministeritason uudistajiin". Samalla lehdet kuitenkin muistuttivat alkoholipoliittisten kontrolitoimien rajallisuudesta; esimerkiksi hinnan- korotuksia pidettiin teholtaan lyhytaikaisena "pikalääkkeenä", jolla ei kyetä vaikuttamaan alkoholin käytön syihin. Pitkällä aikavälillä toivo oli pantava valistus- ja asennekasvatustyöhön. Keskustapuolueen ja SKDL:n lehdet korostivat pari kertaa raittiuskasvatustyön arvoa, mutta yleensä tehtiin selvä ero raittiusliikkeen holhoamismentaliteetin ja nykyaikaisen valistuskäytännön välillä. Kasvatus- ja

valistustyön painopisteen tuli olla alkoholitietouden tarjoamisessa ja alkoholin kohtuullisten käyttötapojen opettamisessa. Tämä näkemys lähtee siitä, että suhde alkoholiin on jokaisen yksityisasia, johon julkinen valta voi puuttua vain jakamalla tietoa yksilöllisen päätöksenteon pohjaksi.

1970-luvun puolivälin paikkeilla tapahtunut käänne lehdistön alkoholipoliittisissa kannanotoissa ei siis ollut samantasoinen murros kuin liberalismin läpimurto 1960-luvulla. Pikemminkin kyse oli näkökulman tarkistamisesta liberaalin näkemyksen puitteissa pysytellen. Huomion kiinnittäminen kokonaiskulutuksen tasoon ja alkoholiongelmien yhteiskunnallisiin ulottuvuuksiin sekä tuki Alkon harjoittamalle hintapolitiikalle olivat tärkeimmät muutoksen merkit. Liberaalin alkoholipoliittisen ajattelun jatkuvuutta puolestaan edusti selvimmin usko valistuneen yksilön kykyyn oppia alkoholijuomien oikeat käyttötavat ilman julkisen vallan harjoittamaa kontrollia.

KIRJALLISUUS

Oy Alko Ab:n hallintoneuvoston kertomukset alkoholilolujen kehityksestä vuosina 1971, 1973 ja 1974

Helander, Voitto: Painostustoiminta lainsäädäntöprosessissa. Tutkimus alkoholipoliittisten painostusryhmien toiminnasta alkoholilainsäädäntöä uudistettaessa. Turun yliopiston valtio-opin laitoksen tutkimuksia, sarja C, 9/1969

Holmila, Marja: Alkoholipoliittisen ajattelun pulmakohtia. Vaikuttajien mielipiteitä alkoholipoliitikasta. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 148. Helsinki 1981

Idman, Irja & Uusitupa, Timo: Terveysvalistus joukkotiedotuksessa. Yritelmä. Tiedotustutkimus 4: 3—18, 1981

Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittisen mielipideilmaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 1970-luvulla. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 98. Helsinki 1976

Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittiset näkymät: Tuokeaa tiukkaa alkoholipoliitiikkaa. Mielenterveys 20 (6): 19—23, 1980

Piispa, Matti: Raittiuskasvatuksesta alkoholivalvontaan. Suomen sanomalehdistön alkoholikirjoittelun linjat vuosina 1951—1978. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste 146. Helsinki 1981

Piispa, Matti & Holmila, Marja & Partanen, Juha: Työelämän alkoholiongelmien Suomen

alkoholipoliittisessa keskustelussa. Alkoholipoliittikka 45 (6): 252—257, 1980

Sulkunen, Pekka: Alkoholien kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa: Sosiaalipoliittikka 1980 (toim. Jorma Sipilä). Helsinki 1980, s. 129—169.

English summary

Matti Piispa: Suomen sanomalehdistön alkoholikirjoittelun linjat 1951—1978 (From temperance teaching to alcohol education. The Finnish press and alcohol policy, 1951—1978)

The study, of which this article is an abstract, is predominantly based upon the editorials of the journals of the four major Finnish political parties and the most important independent papers. These leading articles have been studied from both a qualitative and quantitative point of view.

There are three main stages or periods in the development of the attitudes towards alcohol problems and alcohol policy taken by the press.

The Temperance Period, 1951—1964, was characterized by there only being a few editorials on the subject of alcohol. The few which were written tended to concentrate on temperance work: alcohol conditions were viewed from the perspective of how well temperance teaching had reached the public and how great an influence it had. The alcohol problems which were mentioned tended to have to do with law and order and public safety. The press took a moral and manifesto-like stand.

As far back as the early 1950's, there was a section of the independent press which supported the liberalization of alcohol legislation. In principle, the press was favourable towards temperance work, but it was nevertheless worried by the appropriateness of the forms which temperance work took and gave voice to criticism.

The State Alcohol Monopoly (ALKO) became the main alcohol policy authority during the Liberal Period, 1965—1973, displacing the temperance movement. This is clearly visible from the debate on modifying alcohol legislation which was carried on at the time. The support for "liberating" middle beer was coupled with criticism of the "prohibition

minded" attitude which the temperance movement was seen as having. The press held that civilized, cultured drinking habits were only possible if alcohol was denuded of its "forbidden fruit aura". This liberal stance is tied up with the process of change which the whole of Finnish Society underwent at that time.

Alcohol problems came in for scant attention, particularly during the late 1960's. Alcoholism was widely commented upon, but the disease was not viewed as an alcohol policy matter. However, alcohol consumption shot up in the early 1970's and the press began to view law and order problems more seriously and to be aware of alcohol's effect upon national health — and this laid the foundations for the subsequent alcohol policy standpoint.

The way in which the press approached the alcohol problem and alcohol policy under the Period of Alcohol Policy-Oriented Thinking, 1974 onwards, was modified in three ways. First, the focus of the alcohol problem switched from law and order and public safety to the alcohol use of youth and to the damage which alcohol caused public health and the national economy. Secondly, Alko's pricing policy came to be more widely accepted than before. And thirdly, as the economy began to fare more badly, economic policy aspects and arguments came to exert a greater influence on the stand taken by the press.

The temperance movement was unable to regain the authority which it exerted on the press before it lost its prestige in the 1960's. Conversely, the authority of Alko became greater. The press continued to believe that education and guidance should be the main instruments of control, as it had done during the liberal period.